

НОВІ ЗАВДАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ В КОНТЕКСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

УДК 316.6.159

DOI: <https://doi.org/10.33120/popp-Vol26-Year2022-100>

Вінков Веніамін Юрійович,

кандидат психологічних наук, науковий співробітник

лабораторії психології мас та спільнот,

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,

м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0002-1237-0637

ven.vinkov@gmail.com

БЕЗПЕКОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Актуальність статті зумовлена повномасштабною збройною агресією з боку Російської Федерації і породженими нею загрозами для розвитку, збереження ідентичності громадян України.

Метою статті є теоретичний огляд безпекових аспектів розвитку ідентичності громадян України в контексті війни і визначення наслідків її впливу на складники ідентичності.

Методологія. Теоретичний аналіз проблеми становлення національної ідентичності, висвітлення безпекових аспектів її розвитку в умовах війни на основі аналізу наслідків впливу війни на ідентичність громадян України.

Основні результати. Безпеку для ідентичності розглянуто як соціально-психологічні умови, що сприяють зміцненню, збереженню та розвитку ідентичності, тоді як небезпеку визначено як загрози, що потенційно можуть завдавати шкоди ідентичності або призводити до руйнування умов її підтримки і збереження. До загроз ідентичності віднесено внутрішньоструктурні, що характеризують конфліктний стан між різновидами ідентичностей, коли під впливом певних обставин внутрішні суперечності загострюються, і зовнішні – суспільні події, які підсилюють внутрішньоструктурні суперечності і потенційно можуть завдавати шкоди ідентичності або призводити до руйнування умов її підтримки і збереження. Серед усіх суспільних подій війна належить до небезпек найвищого рівня і має неоднозначний вплив на особистісний та соціальний складники ідентичності. Серед варіантів впливу війни на ідентичність за наслідками можна виділити: усеосяжно травматичний, що має тотальні наслідки для ідентичності, частково травматичний, що зачіпає або особистісний, або

соціальний компоненти, і адаптивний, коли людина здатна сама впоратися з наслідками такого впливу.

Перспективи подальших досліджень полягають в емпіричному вивченні наслідків збройного конфлікту для ідентичності громадян України, у виявленні соціально-психологічних особливостей розвитку ідентичності в умовах воєнного стану.

Ключові слова: соціальна ідентичність; трансформація соціальної ідентичності; соціальні зміни; безпека; війна.

Veniamin Yu. Vinkov

Ph.D. in Psychology, Researcher of the
Laboratory of Psychology of Masses and Communities,
Institute for Social and Political Psychology, NAES of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-1237-0637
ven.vinkov@gmail.com

SAFETY ASPECTS OF IDENTITY DEVELOPMENT IN CONDITIONS OF WAR

The relevance is caused by the full-scale military aggression by the Russian Federation and the danger that poses a threat to the development and preservation of the Ukrainians' identity.

The paper aim is a theoretical review of the safety aspects of the identity development of Ukrainian citizens in the context of the war and the determination of the consequences of its influence on the identity components.

Methodology. Theoretical analysis of the problem of formation of national identity, highlight safety aspects of its development in the conditions of war, based on the analysis determination of the consequences of influence of war on the identity of citizens of Ukraine.

Results. Safety for identity is defined as socio-psychological conditions that contribute to the strengthening, preservation and development of identity, while danger is defined as threats that can potentially harm identity or destroy the conditions for its support and preservation. Threats to identity include intrastructural ones that characterize a state of conflict between different types of identities, when under the influence of certain circumstances internal contradictions intensify, and external social events that strengthen intrastructural contradictions and can potentially harm identity or destroy the conditions for its support and preservation. War represents the greatest level of danger among all social events and has an ambiguous impact on personal and social components of identity. Among the options for the impact of war on identity, we can distinguish: totally traumatic, which has comprehensive consequences on identity, partially traumatic, which affects either personal or social components, and adaptive, when a person is able to cope with the consequences of such an impact.

Prospects for further research consist in the empirical studying the consequences of the military conflict on the Ukrainians' identity, the identification of socio-psychological peculiarities of the identity development in the martial law conditions.

Keywords: social identity; social identity transformation; social change; safety; war.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Актуальність дослідження викликана воєнними подіями і небезпекою, яка становить загрозу для розвитку ідентичності громадян України. У нинішній ситуації, коли все суспільство перебуває в стані війни, важливо визначити, як поведе себе суспільство загалом, чи зможе воно консолідуватися навколо збереження себе як соціального організму, чи, навпаки, відбудеться його розпад на окремі спільноти, кожна з яких буде спрямована на вирішення своїх завдань. Ключовим елементом, що забезпечує здатність суспільства консолідуватися, є ідентичність. У мирний час зміцненню національної ідентичності сприяє втілення в життя національної ідеї, успіх реалізації проєкту розвитку держави, що дає змогу відчувати гордість за власну країну і націю, а у воєнний час це перемога над ворогом. Проте, як і кожна зламна суспільна подія, війна є величезною загрозою для збереження ідентичності, що може спричинити кризу ідентичності.

В умовах збройного конфлікту значення певних форм ідентичності зазнає змін. Прояв професійної ідентичності або прояви інших форм можуть на певний час згасати, а такі, як національна, у період воєнного стану, навпаки, набувати більшого значення. Таке підсилення національної ідентичності виконує адаптивну функцію для громадян, яка полягає в орієнтуванні в такій ситуації, переосмисленні себе в контексті поточних подій, оцінюванні ресурсу тих соціальних груп, до яких вони звикли себе відносити, та здійсненні правильного для себе вибору. Національна ідентичність набуває такого значення, що інші форми стають у такій ситуації на деякий час неважливими, і це змушує змінювати свою професію на благо своєї держави: були фінансистами, вчителями, соціальними працівниками, а стали військовими, парамедиками, волонтерами. Тому зазначені соціальні явища становлять значний науковий інтерес, а детальне їх дослідження може мати практичну цінність для тих, хто безпосередньо працює з цими соціальними групами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виокремлення нерозв'язаних частин загальної проблеми. У соціальній психології ідентичність належить до досить досліджених категорій. Проте все одно

варто висвітлити найбільш важливі для нашого дослідження аспекти, що допоможе більш ґрунтовно вивчити проблему розвитку ідентичності в умовах війни.

Найперше, ідентичність прийнято розглядати як глибинну і фундаментальну властивість особистості, що полягає в усвідомленні і підтримці почуття самототожності, власної цілісності, постійності та сталості, незалежно від змін у навколишньому середовищі чи внутрішньоособистісних змін (Левченко, 2016).

У структурі ідентичності виділяють особистісний і соціальний аспекти, що відображає рівні самовизначення особи (Блинова, 2014; Козловець, 2011; Левченко, 2016; Лукасевич, 2020; Хашієва, 2015; Яблонська, 2010). Особистісна ідентичність більшою мірою характеризує внутрішнє життя людини, її переживання та усвідомлення цілей, мотивів, цінностей, настановлень, що проходить процес самоаналізу, самовизначення, самоприйняття. Соціальна ідентичність відображає зв'язки людини зі значущими соціальними групами та усвідомленням нею своєї належності до цих груп. Загалом ідентичність розуміють як результат самовизначення людини в соціальній сфері, тобто віднесення себе до тих чи інших спільнот за віковими, статевими, професійними, територіальними, етнічними, релігійними та іншими ознаками (Нагорна, 2003).

Л. Чорна (2012) зазначає, що ідентичність може виявлятися в різних сферах життєдіяльності людини, а також у різних сферах її психічної самоорганізації: когнітивній, емоційній, вольовій сфері, інтегральних властивостях особистості. Серед компонентів ідентичності прийнято виділяти когнітивний, який відбиває усвідомлення себе представником певної групи, уявлення особи про її характеристики, із якими вона себе ідентифікує, та емоційний, що відображає ставлення до своєї групи і своєї належності до неї, оцінку якостей групи (Грибенко, 2010; Матузкова, 2014). Належність до соціальної групи часто знаходить свій вияв у таких явищах, як солідарність, відданість, лояльність, у колективній відповідальності, належності до певної культурної традиції (Абрашкевічус, 2012).

Розвиток ідентичності нерозривно пов'язаний із соціальним середовищем, і будь-які зміни в цьому середовищі неодмінно впливають на саму ідентичність. За своїм походженням ідентичність є соціальною, оскільки вона формується в результаті взаємодії особи з іншими людьми та зумовлюється змінами в соціальному оточенні (Кухарук, 2019; Лукасевич, 2020; Яблонська, 2010). Г. Абрашкевічус (2012) наголошує на тому, що для формування соціальної ідентичності вирішальними чинниками є історичний досвід, цінності певного соціуму в процесі історичного розвитку і ступінь присвоєння їх кожним індивідом.

Ідентичність можна сприймати як відносно сталу одиницю, якщо співвідносити її із соціальними подіями світу, оскільки, з одного боку, вона містить у собі певний спротив соціальним впливам, а з другого боку, має динамічні характеристики, що полягають у здатності до змін. Ідентичність – це відбиток соціальних впливів, які особа не завжди усвідомлює, і часто таке усвідомлення може провокуватися певними суспільними подіями. Ідентичність є певним індикатором, що відстежує безпечність середовища, тому її можна визначити як чуттєво-реактивну частину особистості, яка відіграє важливу роль у підтримці спільноти на певному рівні функціонування. Адже досить часто можна спостерігати за тим, коли відбувається певні зміни у світі і щось загрожує цілісності спільноти, як реагує в такій ситуації представник цієї спільноти, навіть якщо він до настання певних подій не відносив себе до цієї спільноти. Ідентичність наче перебувала в латентному стані або в стані очікування, але після настання події відбувається актуалізація ідентичності і тих цінностей, що, можливо, досі не проявляли себе. Тому варто, крім когнітивного та емоційного компонентів, наголосити на важливості поведінкового.

Протягом свого життя людина налагоджує відносини з різними соціальними групами, набуває їхніх характеристик, свідомо здійснюючи вибір або несвідомо засвоюючи їх, що в підсумку поєднується або в досить інтегрований і гармонійний, або, навпаки, дезінтегрований і розщеплений образ Я і образ Ми, що може явно або неявно позначатися на взаєминах з навколишнім світом.

Віднесення людиною себе до різних груп свідчить про багатовекторність у розвитку ідентичності, формує її адаптивність до соціальних змін, проте й закладає підґрунтя для поглиблення внутрішнього конфлікту, переживання кризи ідентичності, коли людина змушена здійснювати власний вибір унаслідок впливу певних подій на її життя. Наприклад, це простежується під час здійснення вибору між громадянськими цінностями, що обстоюють права і свободи кожного громадянина, незалежно від його походження, та етнонаціональними цінностями, які обстоюють права саме того громадянина, який є представником автохтонного населення. Такий внутрішній конфлікт у виборі цінностей можна віднести до внутрішньоструктурних загроз для ідентичності, коли вибір падає на користь певної ідентичності та підпорядкування їй іншої. Небезпека може полягати в тому, що прояв однієї ідентичності витісняє другу або веде до її заперечення.

І, звісно, сам по собі конфлікт не виникає на порожньому місці – завжди є певні обставини в житті людини, які змушують її здійснювати цей вибір. До таких обставин можна віднести як події в особистому

житті, так і події, що зумовлюють значні соціальні зміни для суспільства загалом. Такі зміни, на думку О. Близової (2014), можуть породжувати ситуацію «ідентифікаційної невизначеності», особливо коли соціальна група втрачає статусну позицію в суспільній ієрархії. Тобто соціальні зміни несуть ризики для безпеки ідентичності, створюють зовнішні загрози умовам, що сприяють зміцненню, збереженню та розвитку ідентичності. Ідентифікаційна невизначеність стає особливо загрозливою для розвитку соціальної ідентичності тоді, коли немає чіткої державної політики щодо розв'язання суспільних суперечностей, викликаних руйнівними впливами та зростанням соціальної напруженості всередині суспільства.

Війна, як і всі суспільні події, становить значну загрозу для ідентичності людини, тому **метою** статті є теоретичний огляд безпекових аспектів розвитку ідентичності громадян України в контексті війни і визначення наслідків її впливу на складники ідентичності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У соціальній психології і соціології значна увага приділяється вивченню загроз ідентичності. Серед причин виникнення таких загроз дослідники називають різного роду суспільні зміни, до яких значна частина суспільства є неготовою. У контексті сьогодення багато хто з дослідників вважає, що українське суспільство переживає наразі перехідний період, що розпочався з розпаду Радянського Союзу і перейшов нині на етап залучення України в глобалізаційні процеси. Так, у контексті дослідження української ідентичності І. Набруско (2012) причини виникнення кризи ідентичності пов'язує з відходом від радянського минулого, і це стосується, на його думку, не лише економічної та ідеологічної систем, а й базових цінностей ідентичності. С. Римаренко (2017) переконаний, що причиною кризи ідентичності є цілий комплекс глобалізаційних процесів, що охоплює практично всі сфери суспільного життя: політичну, соціокультурну, етнонаціональну. Такі процеси, безумовно, впливають на становлення національної ідентичності, і в такий перехідний період, коли немає чіткої державної політики, це може призвести до таких негативних явищ, як маргіналізація, соціокультурні деструкції, аномія тощо (Хашієва, 2015).

М. Степико (2012) звертає увагу на те, що розгортання кризи національної ідентичності часто супроводжується запереченням символів нації, розпадом колективної пам'яті, дисгармонією між описовим і нормативним образами нації, невідповідністю між уявленнями про власну культуру та її образами в інших культурах, почуттям власної неповноцінності щодо інших культур.

До зовнішніх загроз також можна віднести різного роду шкідливі інформаційні впливи, здатні проти волі і бажання людини змінювати її психологічні характеристики та поведінку (Бойко, 2019), проте міра шкоди визначається не тільки самим впливом, а й спроможністю чинити спротив таким впливам. На думку Н. Кулалаєвої (2015), змістовно загроза – це можлива небезпека, а насильство – її фактична реалізація, примусовий вплив на особистість. Відповідно, під інформаційно-психологічною безпекою дослідники розуміють захищеність психіки від таких інформаційних впливів, забезпечення психічного здоров'я громадян країни загалом, надійного функціонування державних і суспільних інститутів (Бойко, 2019; Кулалаєва, 2015).

З огляду на вищесказане серед видів загроз для ідентичності можна виділити внутрішньоструктурні, що характеризують конфліктний стан між різновидами ідентичностей, коли під впливом певних обставин суперечності загострюються, а людина має здійснити вибір на користь однієї з них, причому друга може піддаватися витісненню, запереченню або дії інших захисних механізмів. Другий вид, названий зовнішньою загрозою, утілює всі особисті та суспільні події, які підсилюють внутрішньоструктурні суперечності.

Безпеку для ідентичності можна визначити як такі соціально-психологічні умови, що сприяють зміцненню, збереженню та розвитку ідентичності, тоді як загрозу – як умови, що потенційно можуть завдати шкоди ідентичності або призводити до руйнування умов її підтримки і збереження.

Суспільні події, що можуть спричинити колективну травму, по-різному впливають на складники ідентичності. До таких подій П. Горностай (2012) відносить війни, катастрофи, терористичні акти, інші події, пов'язані із загибеллю національного лідера, втратою свободи, які проживаються великою групою людей і транслиуються на наступні покоління.

Війна, як і будь-яка інша переломна подія, що становить загрозу для існування і збереження ідентичності, змушує людину, яка ж і є носієм цієї ідентичності, звертатися до ресурсів спільноти, до якої вона себе відносить. У разі віднайдення таких ресурсів шанс зберегти ідентичність зростає, проте в інших випадках, де такий пошук є неможливим або запропоновані моделі розвитку не відповідають наявним потребам, людина переорієнтовує себе на пошук інших соціальних груп, які допомогли б їй задовольнити ці потреби.

Один і той самий вплив може спричинити життєву кризу, що стосується тільки особистого життя людини, і водночас її соціальна належність не постраждає від того. Вона як була представником певної

групи, так і залишитися ним. А проте може бути й інша ситуація, коли людина, попри всі негативні впливи на її життя, зберігає індивідуальну цілісність, віру в себе, автономність для повноцінного життя, проте її зв'язок із групою, представником якої вона себе завжди вважала, порушується. Соціальний складник її ідентичності набуває негативного забарвлення, що ставить під загрозу почуття належності до групи й актуалізує різні форми захисних реакцій на колективну травму. Людина в такій ситуації глибоко переживає розрив із групою і в певний момент може прийняти рішення або віддалитися від групи, щоб більше нічого не нагадувало їй про травматичні події, або, навпаки, розчинитися в групі, що дасть почуття безпеки, співпричетності до чогось величного або соціального єднання.

Відповідно, тут можна простежити різні варіанти впливу суспільних подій на ідентичність і подальші сценарії її розвитку.

Перший – коли вплив за наслідками не є надто руйнівним і людина здатна сама впоратися, тобто він має мінімальне значення для її життя. За такої умови не страждає ні ідентичність як особистісна структура, характеристиками якої є автономність, цілісність, усвідомлення внутрішньої опори тощо, ні соціальна ідентичність, змістом якої є різноманітні ідентифікації із соціальними групами. Людина знаходить достатньо ресурсів, щоб впоратися із соціальною кризою, спираючись на свій індивідуальний досвід і колективний досвід груп, із якими вона себе пов'язує. Така ситуація в контексті війни складається у тих внутрішньо переміщених осіб, які мають достатній життєвий і професійний досвід, що допомагає їм долучатися до різних суспільних процесів, зберігати активну життєву позицію, допомагати тим, хто ще більше потребує допомоги, тощо. Такі громадяни мінімально потребують психологічної допомоги, їм достатньо надати вичерпну інформацію на їхній запит, щоб вони її змогли використати з користю для себе.

Другий варіант відбиває ситуацію, коли якийсь істотний вплив на індивідуальне життя може стати причиною життєвої кризи. У такі моменти людина відчуває внутрішню спустошеність, брак упевненості в собі і своїх силах, проте її соціальна активність не страждає. Така людина розглядає групу як ресурс психологічної підтримки, а її колективний досвід – як варіант виходу із життєвої кризи. Певні ідентифікації з різними групами можуть підсилитися, а деякі на певний час послабитися або згаснути взагалі. Наприклад, сьогодні часто можна спостерігати, як люди розривають стосунки із друзями або родичами, а натомість шукають близьких по духу людей серед волонтерів чи в певних професійних спільнотах, із якими вони можуть утілювати в життя спільні ідеали. У таких ситуаціях важливу роль відіграють громадські

організації, які залежно від спрямованості їхньої діяльності можуть надавати широкий спектр допомоги – від матеріальної до психологічної підтримки– вразливим категоріям громадян.

Третій варіант полягає в руйнуванні звичного соціального життя, коли порушується ідентифікація з тими групами, які були досі ресурсом у задоволенні різних життєвих потреб. Особистісний складник ідентичності хоч і зазнає певних змін, проте зберігає властивості, необхідні для повноцінного життя. До таких подій, наприклад, можна віднести різноманітні соціально-економічні зміни внаслідок проведення державних реформ, такі як перехід від планової економіки до ринкової, коли значна кількість громадян України змушена була перекваліфіковуватися або просто змінювати колишню професію на більш оплачувану. Людина могла бути фаховим інженером і належати до певної професійної спільноти, а потім стати фізичною особою-підприємцем, який торгує на ринку. Або згадаймо міграційні хвилі заробітчани у Європу, породжені низькими заробітками для прожиття у себе вдома. Такі хвилі стали свого часу масовим явищем по всій країні, і люди гуртувалися для спільних поїздок на заробітки. Таким громадянам достатньо було показати способи вирішення їхніх проблем, щоб вони могли обрати для себе найбільш оптимальні з-поміж них й успішно долати перепони.

І четвертий варіант. Він має вплив як на індивідуальне, так і на соціальне життя. Його можна охарактеризувати як усеосяжно травматичний. Суттєвих змін зазнає як особистісний складник ідентичності, так і соціальний. Такий тотальний вплив на людину потребує більш серйозного вивчення. Тут недостатньо провести інформування людини, як вона могла б розв'язати свої проблеми. До психологічних проблем з ідентичністю, які проявляються у зневірі в собі, браку внутрішньої опори, ціннісній дезорієнтації, додаються проблеми соціально-політичного характеру, серед яких можуть бути недовіра до інститутів влади і громадянського суспільства, розчарування в політичних лідерах, партіях, рухах тощо. Зазвичай такі люди не беруть участь у громадському житті, піклуються тільки про свої потреби і потреби найближчого оточення, а на проблеми суспільно-політичного характеру звертають увагу лише в контексті егоїстичних міркувань. Тому війна як суспільна подія матиме найбільш травматичний вплив саме на таких людей, адже ні особистісна, ні соціальна ідентичність не має того ресурсу, щоб можна було успішно адаптуватися до наслідків війни. У таких ситуаціях людина, що переживає життєву кризу, буде потребувати сторонньої підтримки і кваліфікованої психологічної допомоги.

Усі вищеперераховані варіанти можна спостерігати в теперішній ситуації, зумовленій воєнним станом у всій країні. Для кожного варіанта мають бути вироблені окремі підходи психологічної допомоги, що за змістом будуть якісно відрізнятися один від одного.

Висновки. До загроз ідентичності можна віднести внутрішньоструктурні, що характеризують конфліктний стан між різновидами ідентичностей, коли під впливом певних обставин внутрішні суперечності загострюються, і зовнішні, що втілюють усі особисті та суспільні події, які підсилюють внутрішньоструктурні суперечності і потенційно можуть завдати шкоди ідентичності або призводити до руйнування умов її підтримки і збереження. Війна належить до подій найвищого рівня небезпеки серед усіх суспільних подій і неоднозначно впливає на особистісний та соціальний складники ідентичності. Серед варіантів впливу війни на ідентичність за наслідками можна виділити: усеосяжно травматичний, що має тотальні наслідки для ідентичності; частково травматичний, що зачіпає або особистісний, або соціальний компоненти; і адаптивний, коли людина здатна сама впоратися з наслідками такого впливу.

Озвучена проблема потребує більш ретельного вивчення, а визначені варіанти впливу воєнних подій на ідентичність стануть напрямками в подальшому дослідженні цієї теми.

Список використаних джерел

Абрашкевічус, Г. О. (2012). Вплив соціокультурної взаємодії на проблеми ідентичності. *Таврійські студії. Культурологія*, 2. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/tsk_2012_2_6.

Блинова, О. Є. (2014). Соціальні стереотипи та ідентичність: особливості взаємозв'язку. *Проблеми політичної психології*, 15(1), 238–247.

Бойко, С. Т. (2019). Психологічна безпека особистості в умовах розіграного інформаційного простору. *Психологія: теорія і практика*, 1 (3), 32–43.

Горностаї, П. П. (2012). Колективна травма та групова ідентичність. *Психологічні перспективи. Спеціальний випуск: Актуальні проблеми психології малих, середніх та великих груп*, 2, 89–95.

Грибенко, І. В. (2010). Когнітивний та емоційний компоненти самоідентифікації в межах соціальної ідентичності особистості. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 24 (27), 147–156.

Козловець, М. А. (2011). Ідентичність: поняття, структура і типи. *ВІСНИК Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 57, 3–9.

Кулалаєва, Н. В. (2015). Мінімізація інформаційних загроз людини засобами культури безпеки. *Збірник наукових праць Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*, 4, 27–30.

Кухарук, О. Ю. (2019). Суспільні трансформації та ідентичність українців у контексті теорії соціальної ідентичності. *Проблеми політичної психології*, 22 (1), 63–73.

Левченко, В. В. (2016). Особистісна ідентичність у процесі адаптації в ситуації життєвих змін. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, 1, 78–86.

Лукаsevич О. А. (2020). Проблема формування ідентичності особистості: сучасний контекст. *Проблеми сучасної психології*, 1 (17), 45–51.

Матузкова, О. П. (2014). Ідентичність як структура. *Наукові записки НАУКМА. Філологічні науки*, Т. 164, 15–19.

Набруско, І. Ю. (2012). Споживання як механізм конструювання ідентичності. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*, 15, 6–12.

Нагорна, Л. (2003). Поняття «національна ідентичність» і «національна ідея» в українському термінологічному просторі. *Політичний менеджмент*, 2, 14–30.

Петровська, І. Р. (2017). Громадянська ідентичність: теоретико-методологічні основи соціально-психологічного аналізу. *Психологія і особистість*, 1(11), 53–63.

Римаренко, С. (2017). Глобалізація та криза ідентичності. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 5–6 (91–92), 171–181.

Степико, М. Т. (2012). Українська ідентичність в умовах суспільно-політичних трансформацій. *Стратегічні пріоритети*, 4 (25), 5–13.

Хашієва, Л. В. (2015). Глобалізація та ідентичність: взаємозв'язок глобального та локального. *Актуальні проблеми державного управління*, 2 (48), 38–44.

Чорна, Л. Г. (2012). Ідентичність особи: від групи до індивідуальності (методологічний аналіз). *Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави*, 13, 108–118.

Яблонська, Т. М. (2010). Ідентичність як предмет психологічного аналізу. *Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*, 38, 378–386.

References

Ab rashkevichus, G. O. (2012). Vplyv sotsiokulturnoi vzaiemodii na problemy identychnosti [The Influence of Sociocultural Interaction on Identity Problems]. *Tavriiskii studii. Kulturolohiia* [Taurian studios. Culturology]. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/tsk_2012_2_6. (in Ukrainian)

Blynova, O. Ye. (2014). Sotsialni stereotypy ta identychnist: osoblyvosti vzaiemozvi'iazku [Social Stereotypes and Identity: Peculiarities of Interconnection]. *Problems of Political Psychology*, 1 (15), 238–247. Retrieved from <https://politpsy.org/index.php/popp/issue/view/3/3> (in Ukrainian)

Boiko, S. T. (2019). Psykholohichna bezpeka osobystosti v umovakh rozirvanoho informatsiinoho prostoru [Psychological Personality Safety in the Conditions of the Broken Informational Space]. *Psychology: Theory and Practice: Collection of Scientific Articles*, 1 (3), 32–43. (in Ukrainian)

Chorna, L. G. (2012). Identychnist osoby: vid hrupy do indyvidualnosti (metodolohichniy analiz) [Personality Identity: from Group to Individuality (Methodological Analysis)]. *Problems of Political Psychology*, 13, 108–118. (in Ukrainian)

Gornostai, P. P. (2012). Kolektyvna travma ta hrupova identychnist [Collective Trauma and Group Identity]. *Psychological perspectives. Special issue: Actual problems of psychology of small, medium and large groups*, 2, 89–95. (in Ukrainian)

Hrybenko, I. V. (2010). Kohnityvnyi ta emotsiyni komponenty samoidentyfikatsii v mezhakh sotsialnoi identychnosti osobystosti [Cognitive and Emotional Components of Self-Identification within the Social Identity of an Individual]. *Scientific Studios on Social and Political Psychology*, 24 (27), 147–156. (in Ukrainian)

Khashiyeva, L. V. (2015). Hlobalizatsiia ta identychnist: vzaïmozv'iazok hlobalnoho ta lokalnoho [Globalization and Identity: Interrelation of Global and Local]. *Pressing problems of public administration*, 2 (48), 38–44. (in Ukrainian)

Kozlovets, M. A. (2011). Identychnist: poniattia, struktura i typy. [Identity: Concept, Structure and Types]. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal*, 57, 3–9. (in Ukrainian)

Kukharuk, O. Y. (2019). Suspilni transformatsii ta identychnist ukrainsiv u konteksti teorii sotsialnoi identychnosti [Public Transformations and Ukrainians' Identity through Social Identification Theory]. *Problems of Political Psychology*, 22 (1), 63–73. DOI: <https://doi.org/10.33120/popp-Vol22-Year2019-34> (in Ukrainian)

Kulalaieva, N. V. (2015). Minimizatsiia informatsiinykh zahroz liudyny zasobamy kultury bezpeky [Minimization of Information Threats to Human Security by Means of Culture]. *Zbirnyk naukovykh prats Lvivskoho derzhavnoho universytetu bezpeky zhyttiediialnosti* [Lviv State University of Life Safety: Collection of Scientific Articles], 4, 27–30. (in Ukrainian)

Levchenko, V. V. (2016) Osobystisna identychnistj u procesi adaptacii v situacii zhyttjevykh zmin [Personal Identity in the Process of Adaptation in a Situation of Life Change]. *Spirituality of a Personality: Methodology, Theory and Practice*. 1, 78–86. (in Ukrainian)

Lukasevich, O. A. (2020). Problema formuvannia identychnosti osobystosti: suchasnyi kontekst [The Problem of Personality Identity Formation: Contemporary Context]. *Problems of Modern Psychology*, 1 (17), 45–51. DOI: <https://doi.org/10.26661/2310-4368/2020-1-4> (in Ukrainian)

Matuzkova, E. P. (2014). Identychnist yak struktura [Identity as a Structure]. *Scientific Proceedings of Ostroh Academy National University: Philology Series*, 164, 15–19. (in Ukrainian)

Nabrusko, I. Y. (2012). Spozhyvannia yak mekhanizm konstruiuvannia identychnosti [Consumption as a Mechanism of Social Construction of Identity]. *Actual Problems of Sociology, Psychology, Pedagogy*, 15, 6–12. (in Ukrainian)

Nahorna, L. (2003). Poniattia «natsionalna identychnist» i «natsionalna ideia» v ukrainskomu terminolohichnomu prostori [The Concept of «National Identity» and «National Idea» in the Ukrainian Terminological Space]. *Political Management*, 2, 14–30. (in Ukrainian)

Petrovska, I. R. (2017). Hromadianska identychnist: teoretyko-metodolohichni osnovy sotsialno-psykholohichnoho analizu [Civic Identity: Theoretical and Methodological Foundations of Social-Psychological Analysis]. *Journal Psychology and Personality*, 1(11), 53–63. DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4078.2017.1.163487> (in Ukrainian)

Rymarenko, S. (2017). Hlobalizatsiia ta kryza identychnosti [Globalization and Identity Crisis]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy* [Scientific Proceedings of Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the NAS Ukraine], 5-6 (91–92), 171–181. (in Ukrainian)

Stepyko, M. T. (2012). Ukrainska identychnist v umovakh suspilno-politychnykh transformatsii [Ukrainian Identity in a Time of Socio-Political Transformation]. *Strategic Priorities*, 4 (25), 5–13. (in Ukrainian)

Yablonska, T. M. (2010). Identychnist yak predmet psykholohichnoho analizu [Identity as a subject of psychological analysis]. *Naukovi zapysky Instytutu psykholohii im. H. S. Kostiuka APN* [Scientific Proceedings of G.S. Kostiuk Institute of Psychology], 38, 378–386. (in Ukrainian)